

AMERİKA BİRLƏŞMİŞ ŞTATLARI VƏ KOREYA RESPUBLİKASI ARASINDA MÜLKİ NÜVƏ ƏMƏKDAŞLIĞI: YENİLƏNMİŞ “123 SAZIŞI”1

UOT 94 “19/...”
DOI:10.30546/3006-0346.2024.3.81.0141

SEVİNC İBADOVA
Bakı Dövlət Universiteti,
tarix fakültəsinin doktorantı

E-mail: sevincibadova.212@mail.ru
Orcid id: 0000-0003-4471-24671

Amerika Birləşmiş Ştatları və Koreya Respublikası yarım əsrdən artıqdır ki, sülhməramlı nüvə əməkdaşlığı sahəsində güclü tərəfdaşlığa malikdirlər. ABŞ Cənubi Koreyaya təkcə nüvə materialları ixrac etmir, həm də Cənubi Koreya ABŞ-dakı nüvə layihələrini dəstəkləmək üçün nüvə avadanlığı verir. Onlar habelə, beynəlxalq nüvə təhlükəsizliyi və yayılmaması tədbirlərini gücləndirmək üçün çoxsaylı təşəbbüslər üzrə əməkdaşlıq edirlər.

Birləşmiş Ştatlar və Koreya Respublikası arasında sülhməramlı nüvə əməkdaşlığına dair danışıqlar iki ölkənin statusu və maraqları, eləcə də nüvə silahının yayılmaması və mülki nüvə enerjisi ilə bağlı oxşar olsa da, fərqli baxışları fonunda baş tutub.

22 aprel 2015-ci ildə ABŞ və Koreya Respublikası nüvə texnologiyaları və resurslarında əməkdaşlıq və ticarət üçün ilkin şərt olan “123 Sazişi” kimi tanınan yeni ikitərəfli mülki nüvə sazişi imzalandı. 2015-ci ilin iyun ayında Amerika Birləşmiş Ştatları və Koreya Respublikası arasında yeni ikitərəfli müqavilə olan “Nüvə Enerjisindən Sülh Məqsədlərində İstifadəyə dair Əməkdaşlıq haqqında Saziş” (bundan sonra “123 Sazişi”) qüvvəyə mindi. Yeni saziş növbəti iyirmi il üçün nüvə əməkdaşlığının şərtlərini müəyyən edir [6, s. 6].

“123 Sazişi” termini nüvə materialı, avadanlıq, komponentlər və ya texnologiyanın ötürülməsi üçün Birləşmiş Ştatlar və başqa ölkə arasında xüsusi razılaşmanı tələb edən ABŞ-nin 1954-cü il Atom Enerjisi Aktının 123-cü Bölməsinə istinad edir. Bu sazişlər Konqresin təsdiqini tələb edir və nüvə əməkdaşlığı baş verməzdən əvvəl nüvə silahının yayılmaması ilə bağlı doqquz ətraflı meyarlara cavab verməlidir. Daha geniş mənada, sazişlər nüvə silahının yayılmaması üçün çox vacibdir, çünki onlar materialın qeyri-qanuni məqsədlərə yönəldilməsini təmin etmək, materialın necə istifadə olunacağını məhdudlaşdırmaq, material və avadanlıqların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün təminat tələb edir. Bu tələblər tərəfdaş dövlətin material və ya texnologiyanın yayılması və ya üçüncü tərəfə ötürülməsi imkanlarını və ehtimalını azaldır. Digər beynəlxalq

müqavilələrlə birlikdə işləyən “123 Sazişi” qlobal silahların yayılmaması rejiminin təməl daşı kimi xidmət edir. Birləşmiş Ştatların Yaponiya da daxil olmaqla digər dövlətlərlə bu müqavilələrdən bir neçəsi var. Bu sazişlərin məqsədi qlobal nüvə silahının yayılmaması rejimini gücləndirməkdir.

Hazırkı ABŞ-Cənubi Koreya əməkdaşlıq sazişi 1974-cü ildə qüvvəyə minmiş və 2014-cü ildə ilkin formada iki il müddətinə uzadılan müqavilənin varisidir.

Belə ki, nüvə sahəsində əməkdaşlığa davam etmək üçün Birləşmiş Ştatlar və Cənubi Koreya arasında “123 Sazişi”n yenilənməsi vacib idi. 2015-ci ilin iyununda təsdiqlənmək üçün ABŞ Senatına göndərilən yeni ikitərəfli nüvə sazişi Amerika Birləşmiş Ştatları və Cənubi Koreyanın strateji ehtiyaclarını qarşılayır.

ABŞ və Koreyanın nüvə proqramları və siyasətləri arasında tarixən güclü əlaqələr ikisi arasında nüvə əməkdaşlığına dair yeni, müasir sazişin- 2015-ci il “123 Sazişi”n danışıqlarında mərkəzi rol oynayan qarşılıqlı asılılıqlar və gərginliklər yaratmışdır. Bu danışıqlar getdikcə daha çox siyasi və mübahisəli xarakter aldı, iki dövlət, xüsusilə, Koreyanın yanacaq dövrüyyəsi imkanlarının inkişafı ilə bağlı məsələlərdə-yanacaq reaktorlarında uranın zənginləşdirilməsi və nüvə tullantılarının azaldılması üçün işlənmiş yanacağın təkrar emalı ilə bağlı müxtəlif mövqelər tutdu [6, s.12].

Yeni saziş nüvə stansiyalarının təhlükəsiz və səmərəli istismarı ilə bağlı ümumi çağırışları və imkanları bölüşən yetkin tərəfdaşlar arasında əməkdaşlığı və nüvə silahının yayılmasının qarşısını almaq üçün lazımi təminatların olmasını təmin etməyi nəzərdə tutmuşdur. O, nüvə enerjisinin dinc, məsuliyyətli və təhlükəsiz inkişafına davamlı öhdəliyə əsaslanan effektiv nüvə əməkdaşlığının parametrlərini və sərhədlərini müəyyən edir. Yeni saziş mütləq olaraq hər iki tərəfin əsas maraqları, o cümlədən ABŞ-nin təhlükəsizlik tədbirləri və nüvə silahlarının yayılmaması ilə bağlı narahatlıqları və Cənubi Koreyanın yanacaq təchizatı, işlənmiş yanacağın idarə edilməsi və

nüvə elektrik stansiyalarının ixracı üzrə əməkdaşlıqla bağlı narahatlıqları əsasında formalaşmışdır.

“123 Sazişi” təkcə, zənginləşdirmə, istifadə olunmuş yanacaqın idarə olunması, ticarətin asanlaşdırılması kimi üç prioritet sahəni əhatə etmir, həm də bir sıra digər sahələrdə əməkdaşlığa icazə verir: radiologiyanın tənzimləyici və əməliyyat aspektləri də daxil olmaqla nüvə təhlükəsizliyi üzrə müdafiə; qabaqcıl nüvə yanacaq dövrü daxil olmaqla yeni nəsil nüvə enerji sistemləri üzrə texnologiya; utillizasiya da daxil olmaqla radioaktiv tullantıların idarə edilməsi; radioaktiv izotopların istehsalı və radiasiya və radioaktivlərin tətbiqi, izotoplar; müdafiə vasitələri və fiziki müdafiə; çoxtərəfli layihələr də daxil olmaqla, idarə olunan termonüvə sintezi; nüvə yanacağının layihələndirilməsi və istehsalı; reaktorların işlənməsi, layihələndirilməsi, tikintisi, istismarı, texniki xidməti və istifadəsi; reaktor təcrübələri və istismardan çıxarılması [6, s. 15].

Bu siyahıdan görünür ki, hər iki dövlət əhəmiyyətli maraqları bölüşür və bu sahələrdə bir sıra öz daxili çətinlikləri ilə üzləşirlər. Məsələn, hər iki dövlətin köhnəlmiş nüvə donanması var və indi bu reaktorların nə qədər müddətə və hansı şərtlər altında yenidən lisenziyalaşdırılacağına dair qərar vermək prosesindədir. Birləşmiş Ştatlar bu məsələdə Koreyadan daha çox təcrübəyə malikdir, lakin növbəti onillikdə hər ikisi hər iki ölkədə yerləşdirilən dizayn reaktorlarının yenidən lisenziyalaşdırma qərarları ilə üzləşəcək. Beləliklə, təhlilləri və tənzimləyici ən yaxşı təcrübələri bölüşmək üçün kifayət qədər imkan var.

Yeni sazişin 2-ci maddəsi ABŞ və Cənubi Koreya arasında nüvə materialları, avadanlıq və texnologiyanın qarşılıqlı mübadiləsini nəzərdə tutur və beləliklə, ixracatçı qismində ABŞ və idxalçı qismində Koreya Respublikası ilə mövcud müqavilənin birtərəfli xarakterini dəyişdirir. Bu, Cənubi Koreyanın həm daxili, həm də beynəlxalq səviyyədə nüvə enerjisi sahəsində artan nüfuzunu sübut edir və Cənubi Koreyanın artıq Amerika nüvə sənayesi üçün mühüm təchizatçıya çevrilməsi faktını əks etdirir [2, s. 30].

Nüvə sazişindəki əsas dəyişikliklərə Cənubi Koreyaya uranı zənginləşdirmək, işlənməmiş yanacaqdan tədqiqat məqsədləri üçün istifadə etmək və pirope-mal üzrə tədqiqatlar üçün qapını açıq qoymaqla yanaşı, digər utillizasiya variantlarından yararlanmaq imkanı verən mexanizmin əlavə edilməsi daxildir.

Uranın zənginləşdirilməsi ilə bağlı yeni saziş Cənubi Koreyanın nüvə enerjisi və tədqiqat məqsədləri üçün 20 faizdən az zənginləşdirə biləcəyi mexanizm yaradır. Cənubi Koreya Xarici İşlər Nazirliyinin məlumatına görə, nazirlər səviyyəsində rəsmilərdən ibarət ikitərəfli komissiya toplaşacaq və zənginləşdirmə proqramları ilə bağlı petisiyalar yarandıqda onlara baxacaqdır [1]. Hər hansı proqram irəliləməzdən əvvəl bu komissiyanın razılığı tələb olunacaqdır. Bu, kritik bir addımdır, çünki o, indi ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirilməsinin baş verə biləcəyi mexanizmi institusionallaşdırır. Bu, həm də daha açıq dialoq yaratmaqla hər iki tərəf üçün uçu-rumu aradan qaldırır. Cənubi Koreya əvvəlcədən istənilən razılığı almır, lakin bu dəyişiklik məhdudiyətlərin azaldılması istiqamətində hərəkət edir. Birləşmiş Ştatlar isə öz növbəsində Cənubi Koreyanın tələblərinə cavab verir, eyni zamanda hələ də nəzərdən keçirmə elementini saxlayır.

Razılaşmada irəliyə doğru əlavə addım odur ki, o, Cənubi Koreyaya artıq istifadə olunmuş nüvə yanacağını utillizasiya məqsədilə üçüncü ölkəyə daşımağa icazə verir. Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, tullantıların atılması və təhlükəsiz yanacaq təchizatı Cənubi Koreya üçün əsas məsələlərdir. Bu, hər ikisini həll etməyə kömək edir. Cənubi Koreya təkrar emal üçün yanacağı Avropaya göndərə və ayrılmış plutoniumdan qarışıq oksidli yanacaqdan istifadə edə bilər ki, bu da tullantıların miqdarının azaldılmasına, eləcə də yanacaq tədarükündə müxtəlifliyin artmasına kömək edir. Yaxud Cənubi Koreya tullantıları uzunmüddətli utillizasiya üçün göndərə bilər. Rusiyanın tam dövrəli yanacaq xidmətlərinin artması ilə bu, yaxınlıq və xərclər nəzərə alınmaqla bir seçim ola bilər. Birləşmiş Ştatlar nəzarət elementini saxlayır, bununla belə, yanacağın çıxarılması da razılıq tələb edir.

İmkanların ön və arxa planda genişləndirilməsi faktoru Cənubi Koreyanın nüvə enerjisi biznesini xaricdə də genişləndirmək səylərinə kömək edəcəkdir. Daha önəmlisi, bu, Cənubi Koreyaya iki signal göndərir. Birincisi, iki xalq arasında qarşılıqlı öhdəliklə bağlı etibarını bərpa etməyə başlayır. İkincisi, ABŞ-nin Cənubi Koreyanın nüvə enerjisində texniki həmyaşıd olduğunu və bunun gətirəcəyi iqtisadi zərəri nəzərə alaraq, nüvə enerjisi əməliyyatlarında tam məhdudlaşdırılmamalı olduğunu etiraf etdiyini nümayiş etdirir. Münasibətlərin bu cür möhkəmlənməsi Cənubi Koreya Xarici İşlər Nazirliyinin

etimad, qarşılıqlı narahatlıq və qarşılıqlı faydanın vurğulandığı sazişlə bağlı mətbuata açıqlamasında daha aydın görünür [7].

Qeyd edək ki, hər iki ölkə sazişi uğurlu adlandırılıb. Cənubi Koreyanın xarici işlər naziri Yun Byung-Se bildirib ki, saziş gələcək yönümlüdür müasir və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı asanlaşdıracaqdır. O, müqaviləni Qarşılıqlı Müdafiə Müqaviləsi və Azad Ticarət Sazişindən sonra alyansın mərkəzi sütunlarından biri olduğunu vurğulamışdır. ABŞ-nin energetika naziri Ernest Moniz isə sazişin ittifaqı möhkəmləndirəcəyini, müvafiq nüvə sənayeləri arasında genişlənmiş əməkdaşlığa imkan verəcəyini və hər iki hökumətin nüvə silahının yayılmaması ilə bağlı ümumi öhdəliklərini bir daha təsdiq edəcəyini bildirmişdir [5].

Beləliklə, nüvə enerjisi Cənubi Koreyanın enerji təhlükəsizliyinin əsas komponentidir. Ölkənin daxili istifadə strategiyası və qlobal bazarda nüvə enerjisinin sahibi olmaq məqsədi Cənubi Koreya iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətli bir istiqamətdir. "123 Saziş"ə kiçik əlavələr hər iki ölkəyə qələbə ilə irəliləməyə imkan verir. Birləşmiş Ştatlar qızıl standartlarına dair qlobal istəyini geri götürsə də, daha çox bəzi kompromislərlə rəsmiləşdirilmiş mövqeyə arxalansa da, bu yeni yanaşma uzunmüddətli perspektivdə daha davamlı ola bilər. Bununla belə, bu, gələcək müqavilələrdə ədalətli tətbiqi təmin etmək üçün daha çox rəsmiləşdirmə tələb edəcəkdir. Cənubi Koreya həm ölkə daxilində, həm də xaricdə nüvə enerjisi imkanlarını artırmaq məqsədi ilə bir qədər irəliləyir. Daha önəmlisi, Cənubi Koreya Birləşmiş Ştatlarla əlaqələrini möhkəmləndirməkdə və təmin etməkdə qalib gəlir, eyni zamanda ABŞ-nin Cənubi Koreyanın "qabaqcıl mərhələdə" nüvə dövləti olduğunu tanıması ilə öz ölkəsində nüfuz qazanır.

Araşdırmalar göstərir ki, yeni saziş, həmçinin Cənubi Koreyanın öhdəliyini təmin etməklə, müdafiə mexanizmləri yaratmaqla və ABŞ-nin nüvə silahının yayılmamasının güclü tərəfdarları ilə konstruktiv işləməyə hazır olduğuna dair qlobal ictimaiyyətə signal verməklə ABŞ-nin nüvə silahının yayılmaması siyasətini gücləndirir.

Açar sözlər: Koreya Respublikası, Amerika Birləşmiş Ştatları, mülki nüvə əməkdaşlığı, "123 Saziş", Koreya Respublikası-ABŞ ittifaqı.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Kim Sang-seon, "Korea Clinches Better Nuclear Deal," *Korea Joongang Daily*. April 23, 2015. <http://koreajoongangdaily.joins.com/news/article/Article.aspx?aid=3003425>
2. Fred McGoldrick. *The New Peaceful Nuclear Cooperation Agreement Between South Korea And The United States From Dependence to Parity*. The Korea Economic Institute (KEI). September 2015. https://keia.org/wp-content/uploads/2015/12/KEI_Special-Studies-2015-FINAL.pdf
3. Fred F. McGoldrick, Robert J. Einhorn, Duyeon Kim, James L. Tyson. *ROK-U.S. Civil Nuclear and Nonproliferation Collaboration in Third Countries*. *Special Studies Series*: 6. January 16, 2015. <https://www.brookings.edu/articles/rok-u-s-civil-nuclear-and-nonproliferation-collaboration-in-third-countries/>
4. Mark Holt. *U.S. and South Korean Cooperation in the World Nuclear Energy Market: Major Policy Considerations*. *Congressional Research Service*. June 25, 2013. <https://sgp.fas.org/crs/row/R41032.pdf>
5. Mary Beth D. Nikitin, Mark Holt. *U.S.-Republic of Korea Nuclear Cooperation Agreement*. June 30, 2015. <https://sgp.fas.org/crs/nuke/IN10304.pdf>
6. Miles A. Pomper, Toby Dalton, Scott Snyder, Ferenc Dalnoki-Veress. *Strengthening the ROK-US Nuclear Partnership*. *Special Studies Series*: 6. Korea Economic Institute. February, 2016. <https://www.nonproliferation.org/wp-content/uploads/2016/02/Occasional-Paper-24-Strengthening-ROK-US-Nuclear-Partnership.pdf>
7. Ministry of Foreign Affairs, "Foreign Minister Discusses the ROK-U.S. Nuclear Cooperation Agreement with the U.S. State Secretary over the Phone," *press release*. April 24, 2015. http://www.mofa.go.kr/ENG/press/pressreleases/index.jsp?menu=m_10_20.
8. "South Korea Wins Revisions to Nuclear Treaty with U.S.A.," *World Nuclear News*. April 22, 2015. <http://www.worldnuclear-news.org/NP-South-Korea-wins-revisions-to-nuclear-treaty-with-USA-2241501.html>.
9. U.S.-South Korea Relations. *Congressional Research Service*. R41481. 2022. <https://sgp.fas.org/crs/row/R41481.pdf>

10. World Nuclear Association, "Nuclear Power in South Korea," updated August 2015.

[http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-O-S/South Korea/#.Ubh4arW1GSo](http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-O-S/South%20Korea/#.Ubh4arW1GSo).

Ibadova Sevinj Tahir
Baku State University, PhD student

Civil nuclear cooperation between the United States and the Republic of Korea: the updated "123 Agreement"

SUMMARY

On April 22, 2015, the United States and the Republic of Korea signed a new bilateral civilian nuclear agreement known as a 123 Agreement, a prerequisite for cooperation and trade in nuclear technologies and resources. With the new agreement, the United States has opened, however slightly, the door to allowing South Korea to expand its nuclear operations, with implications for future nonproliferation efforts. This article reviews the implications for U.S. approaches to 123 Agreements, and the potential strategic consequences for the Korean Peninsula.

Keywords: *Korean Republic, United States of America, civil nuclear cooperation, "123 Agreement", ROK-U.S. alliance.*

Ибадова Севинч Тахир
Бакинский Государственный Университет, докторант

Гражданское ядерное сотрудничество США и Республики Корея: обновленное «Соглашение 123»

РЕЗЮМЕ

22 апреля 2015 года Соединенные Штаты и Республика подписали новое двустороннее соглашение о гражданской ядерной энергии, известное как Соглашение 123, которое является обязательным условием для сотрудничества и торговли ядерными технологиями и ресурсами. Благодаря новому соглашению Соединенные Штаты открыли, хотя и незначительно, дверь, позволяющую Южной Корее расширить свои ядерные операции, что повлечет за собой последствия для будущих усилий по нераспространению ядерного оружия. В этой статье рассматриваются последствия подходов США к 123 соглашениям,

а также потенциальные стратегические последствия для Корейского полуострова.

Ключевые слова: *Корейская Республика, Соединенные Штаты Америки, гражданское ядерное сотрудничество, «Соглашение 123», РК-США. альянс.*